

**ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბები
სამეცნიერო ქართულში**

თანამედროვე ქართულ ლინგვისტიკაში ზმნურ ყალიბთა გამოყოფისა და დაჯგუფების რამდენიმე ცდა არსებობს, თუმცა აქამდე ვერ მოხერხდა სხვადასხვა სახის ზმნური ფორმების, როგორც საუღლებელი ერთეულების, დაჯგუფება, რაც, სპეციალისტთა აზრით, იმიტომ გაჭირდა, რომ დღემდე არსებული ზმნური ფორმების კლასიფიკაცია, ძირითადად, ლათინური გრამატიკების მოდელით ხდებოდა; ძველ ქართულ გრამატიკებში ზმნის უღლებადი ფორმები დაჯგუფებულია ისე, როგორც ეს მიღებული იყო ბერძნულ-ლათინური ენის გრამატიკებში. საკლასიფიკაციო პრინციპად აღებული იყო კილოს კატეგორია. შემდეგი ხანის ქართულ გრამატიკაში ზმნის უღლებადი ფორმები დრო-კილოთა გაერთიანებული ჯგუფების მიხედვით იქნა დალაგებული, რასაც სათავე დაუდო ნიკო მარმა და შემდგომ უკვე სერიებისა და მწკრივების შესახებ მოძღვრების სახით ჩამოაყალიბა აკაკი შანიძემ. ქართველ მეცნიერთა მიერ ამ სისტემის საფუძველზე გამოყოფილი ქართული ზმნის უღვლილების ტიპებიც; მათი კლასიფიკაცია, ძირითადად, გვარის მიხედვითაა წარმოდგენილი.

ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ ზმნური ყალიბების გამოყოფის საკითხი; სხვადასხვა (რამდენიმე ასეული) ზმნური ძირის (ლექსიკური ერთეულის) გაანალიზების შედეგად მივიღეთ შემდეგი სურათი: თითოეული ზმნური ძირი (თუ ფუძე) შეიცავს სხვადასხვა ერთპირიან და ერთვალენტიან, ორპირიან და ორვალენტიან, ორპირიან და სამვალენტიან ყალიბს. ამათგან უფრო მეტია ზმნის ორპირიანი და ორვალენტიანი ყალიბი. მაგალითად: "კეთება" ზმნურ ფუძეს აქვს შემდეგი ყალიბები: აკეთებს, უკეთებს, იკეთებს, კეთდება, აკეთებინებს, უკეთდება, გაკეთებულა, გაუკეთებია, ეკეთებინება... აქედან მხოლოდ უკეთებს და აკეთებინებს არის ორპირიანი და სამვალენტიანი, ხოლო აკეთებს, იკეთებს, უკეთდება, გაუკეთებია და ეკეთებინება - ორპირიანი და ორვალენტიანია.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზმნის ე. წ. პირველი თურმეობითის ფორმა არის ორპირიანი და ორვალენტიანი, შესაბამისად, მხოლოდ ეს ფორმები იქნება ამ მხრივ გამონაკლისები, ვინაიდან, ამ ფორმებს ჩვენ ცალკე განვიხილავთ - ყალიბების პარადიგმაში, ცალკე საუღლებელ ფორმად, რადგან ვიზიარებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ "ქართული ზმნის მწკრივების რიგში არ უნდა შევიდეს პირველი თურმეობითი (გა-მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა); იგი უნდა განვიხილოთ ცალკე ყალიბად..." (ტ. ფუტყარაძე, 2012, გვ. 205), ესენი მწკრივნაკლი ფორმებია, აქვთ მხოლოდ პირითა და რიცხვით განსხვავებული 28-28 (მიკეთებია 28; გამიკეთებია 28) ფორმა, მაგალ.: მიკეთებია, გიკეთებია, უკეთებია... გამიკეთებია, გაგიკეთებია, გაუკეთებია... შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მხოლოდ ამ ტიპის ორპირიან და ორვალენტიან ზმნურ ყალიბს (ფორმებს) აქვთ 56 ფორმა (ზმნისწინანი 28 და უზმნისწინო 28), დანარჩენი ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბები ფორმათა მრავალრიცხოვნობით უპირისპირდება მათ.

აღსანიშნავია, რომ ერთი კონკრეტული ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბი მოიცავს 700 ფორმას.

ზმნურ ლექსიკურ ერთეულს აქვს რამდენიმე ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბი. შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ტიპები: **უზმოვანპრეფიქსო, ა-, ი-, ე-, უ- სმოვანპრეფიქსიანი და უ- — დ კონფიქსიანი ფორმები.** ცალკე იქნება გაუკეთებია ტიპის ფორმები ზმნისწინიანი ვარიანტებით/ (თუ ზმნისწინი სემანტიკას არ უცვლის ზმნას).

აკეთებს - ის მას / ეს ყალიბი, თავის მხრივ, იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

იკეთებს ის მას / ეს ყალიბი, თავის მხრივ, იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

უკეთდება ის მას / ეს ყალიბი, თავის მხრივ, იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

ეკეთებინება ის მას / ეს ყალიბი თავის მხრივ იუღლება მწკრივების მიხედვით, აქვს 10 ფორმა დრო-კილოთი და ასპექტით განსხვავებული. ათივე ფორმა იუღლება პირისა და რიცხვის მიხედვით - თითოეულს აქვს 28 განსხვავებული ფორმა/.

გაუკეთებია მას ის - მწკრივნაკლი ზმნური ყალიბია (აქვს მხოლოდ 2 მწკრივი - წყვეტილი უსრული და წყვეტილი სრული), თითოეული მწკრივისთვის აქვს პირისა და რიცხვის მიხედვით განსხვავებული 28 ფორმა.

განსახილველია, აგრეთვე, ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ფუძის (ყალიბის) აგებულების საკითხიც.

თავდაპირველად შევეხებით ე. წ. პირველი თურმეობითის ფორმას. როგორც აღვნიშნეთ, ამ ფორმებს ჩვენ არ განვიხილავთ მწკრივების პარადიგმაში, ვინაიდან მესამე სერიის გამოყოფა, არალოგიკურად მიგვაჩნია, რადგან მისი გამოყოფის დროს დარღვეულია საყრდენი ფუძის პრინციპი და ამასთან ერთად ვფიქრობთ, მავალითად, ზმნის ფორმა "გამიკეთებია" სხვა პარადიგმის ნაწილია და არა "ვაკეთებ" ფორმის გაგრძელება, შესაბამისად, ამ ტიპის ზმნური ფორმები მოვაცქიეთ ყალიბების პარადიგმაში.

ზმნურ ყალიბებს (იგულისხმება პირველი დონის ზმნური ფორმები - ნაკეთები) საერთო აქვთ მოქმედი და აღმქმელი პირების ბრუნვები, ვალენტობა-პირიანობა, მოქმედების მიმართულება, კაუზატივი, ნებელობა...

ორპირიანი და ორვალენტიანი ზმნური ყალიბები (ფორმები) მრავალფეროვანი აგებულებით გამოირჩევიან; ამგვარი ყალიბის აგებაში მონაწილეობს როგორც მოქმედი და აღმქმელი პირის ნიშნები, ისე ხმოვანი პრეფიქსები, ფუძე, სუფიქსები და არაიშვიათად ზმნისწინიც კი:

1. ვ/მ+ძირი+ავ: ვხატავ...
2. ვ/მ+ძირი+დ+ებ+ი: ვწყინდები, მწყურდება, ვჭირდები...
3. ვ/მ+ი+ძირი+ავ: ვინახავ, ვინახატავ...

SVETLANA ADAMIA**TWO PERSON AND BIVALENT VERB PATTERNS
IN LITERARY GEORGIAN**

After analyzing different (hundreds of) verb stems (lexical units) we obtained the following picture: each verb stem contains different one person and monovalent, two person and bivalent, twp person and trivalent patterns. Two person and bivalent verb patterns abound. Verb patterns (I mean first level verb forms - features) have common acting and perceiving personal cases, valency - personality, direction of act, causative, will...

Two person and bivalent verb patterns (forms) have diverse architecture; In the process of forming this kind of pattern acting and perceiving personal marks, sound prefixes, stem, suffixes, and not seldom pre verb. Considering machinery translation, we think it's better to group namely verbal lexical units, by reflecting the peculiarities of pattern forming. While grouping verbal patterns, it's essential to define the valency of given pattern.

Key words: valency, logical valency, personality